

بررسی تحولات و ماهیت پول از دیدگاه فقهی و اقتصادی و چگونگی ورود اسکناس به چرخه اقتصاد

محمد کوچکی گلفزانی^۱

دانش آموخته دانشگاه تهران واحد پردیس فارابی، ایران، تهران.

علی ابوالحسنی^۲

دانش آموخته دانشسگاه آزاد اسلامی، واحد ملایر، ایران، ملایر.

محسن مطلبی^۳

دانش آموخته دانشگاه امام صادق (ع)، ایران، تهران.

چکیده

در این تحقیق به بررسی تحولات و ماهیت پول از دیدگاه فقهی و اقتصادی و چگونگی ورود اسکناس به چرخه اقتصاد پرداخته شده است. سیر تکاملی، پول پس از مبادلات پایاپای و استفاده از کالا و موادی بعنوان واحد سنجش، به مرحله‌ای رسید که بعد از طلا و نقره استقلال پیدا کرد و در ادامه با پیشرفت فناوری به نسخه الکترونیکی و دیجیتالی اسکناس و سکه تبدیل شد؛ بنا براین پرسشی پیش آمد که پول کنونی از حیث ماهیت و حقیقت چیست؟ هنگامیکه از چیستی پول می‌پرسیم مقصود چیستی و ماهیت چیز است که اکنون وظایف پول را انجام می‌دهد. به عبارتی از ماهیت مصداق پول می‌پرسیم و از آنجا که تصور کامل و جامعی از حقیقت این وجود خارجی که هم اکنون پول است، نداریم. لزوم تحلیل درباره ماهیت آن آشکار می‌شود. در این تحقیق به تعاریفی از پول از دیدگاه‌های فقهی و اقتصادی پرداخته شده و انواع پول از جوانب مختلف مورد بررسی قرار گرفته شده و ماهیت کنونی پول را مورد مطالعه قرار داده است که در نتیجه مشخص گردید: 1) پول، ارزش اولیه خودش را با جعل قانون بدست آورده است نه از کالا بودن. 2) این پول ماهیت فیزیکی ندارد، ماهیت اعتباری دارد. 3) براساس این تحلیل هم ذات این مال اعتباری است و هم مالیت اولیه آن. 4) آنگاه برای انتشار خارجی این پول، قانون حجم مورد نیاز آن را برای گردش اقتصاد و پوشش معاملات محاسبه کرده و برای راحتی مردم در قالب اسکناس‌هایی با ارزش‌های اسمی متفاوت مکتوب کرده است. 5) پس از اینکه این مال اعتباری با انتشار حضور خارجی پیدا کرد، ارزش ثانویه‌ای در برابر تولید ملی پیدا کرده و مانند تمام اموال دیگر ارزش مبادله‌ای‌اش در اثر کمیابی یا پربابی تغییر می‌کند. 6) ارزش این پول هیچ ارتباطی با طلا ندارد، زیرا مال جدیدی است که مخلوق قانون است. پشتوانه ارزش آن تولید ملی، اعتماد مردم، پایداری قدرت و حاکمیت سیاسی و وفاداری دولت به حفظ ارزش پول بر اساس معیار است.

کلمات کلیدی: ماهیت پول، پول، سکه، اسکناس، پول الکترونیک، تجارت الکترونیک.

¹ M.koochaki@ikco.ir

کارشناسی ارشد مدیریت ملی

² Ali.abolhasani55@gmail.com

کارشناسی ارشد حسابداری

³ M.motallebi@ikco.ir

کارشناسی ارشد مدیریت مالی

1 - مقدمه

هدف از انجام این پژوهش بررسی تحولات و ماهیت پول از دیدگاه فقهی و اقتصادی و چگونگی ورود اسکناس به چرخه اقتصاد بوده است. داد و ستد در گذشته بصورت کالا به کالا بوده که پس از گذشت زمان این مبادله پایاپای کالا دچار تغییراتی شد که در ابتدا کالاهایی به عنوان معیار مبادلات قرار گرفت، در مراحل سیر و تکامل و ایجاد پول بعدها از فلزات بعنوان معیار و میزان در مبادلات استفاده شد و در مراحل بعدی از فلزات گرانبها استفاده شد و این معیار قرار دادن فلزات باعث ایجاد مسکوکات با ارزشها و اندازه‌های مختلف گردید که این تبدیل شروع چرخه پول در تجارت و اقتصاد شد. مفهوم اقتصادی پول بسیار متفاوت از تعریف عمومی آن است. حجم پول آثار کاملاً بارزی در اقتصاد دارد و بر نرخ تورم، بهره، بیکاری و تولید تأثیر گذار است.

با تحلیل تاریخی پول در می‌یابیم که می‌توان سرچشمه رویش تمام پول‌ها را با تحلیل جامع و یکسان توضیح داد سپس به شرح و تحلیل ماهیت هر یک از انواع پول و چرایی و چگونگی آن خواهیم پرداخت. براساس این تحلیل «پول از هر نوع، چه از نوع کالایی و کاغذی و چه از نوع الکترونیکی و از هر حیث، چه از حیث واحد سنجش ارزش و چه حیث ذاتی که واسطه مبادله قرار می‌گیرد، هر یک مرتبه‌ای از اعتبار دارد». فقط باید مفاد اعتبار و قرارداد را تحلیل کرد و دید اجتماع یا دولت چگونه و چه مالی را در هر دوره پول اعتبار کرده است. در زیر به خلاصه‌ای از تحولات پول براساس ماده اولیه در جدول شماره - 1 اشاره شده است:

جدول شماره - 1

خلاصه‌ای از تحولات پول براساس ماده اولیه	
اقسام پول	مراحل
پول کالایی Commodity Money	اول
فلزات به عنوان پول	دوم
سکه‌های فلزی	سوم
سکه های طلا و نقره	چهارم
پول تمام عیار بدهی	پنجم
پول اعتباری نقد	ششم
سکه‌های اعتباری یا دلالتی Token money	هفتم
پول اعتباری محض	هشتم

- 2

ادبیات تحقیق

با مقدمه‌ای که در بالا به آن اشاره شد در ادبیات پول، به تعاریفی از پول از دیدگاه فقهی و اقتصادی پرداخته و به تحلیل ماهیت هر یک از انواع پول‌ها براساس تقسیم‌بندی شهید صدر (رحمه الله) و سرچشمه ارزش آنها می‌پردازیم:

1-2 - تعاریف پول

1-1-2 - تعریف فقهی پول

هر چیزی که بهای کالا و خدمات قرار گیرد در اصطلاح فقهی، ثمن (پول) شمرده می‌شود. برخی از فقها در تعریف بیع صرف، منظور از ثمن را بیان کرده‌اند:

علامه حلی گفته است: صرف، بیع ثمن‌ها با ثمن‌ها است و ثمن همان طلا و نقره است (حلی، جلد 1: 510). محقق اردبیلی نیز پس از بیان همین تعریف گفته است: ثمن اعم از طلا و نقره مسکوک و غیر مسکوک می‌باشد. (مقدس اردبیلی، 1403 ق، جلد 8: 301).

* مالیت پول: مالیت اشیاء از رغبت‌های مردم به آنها برخاسته می‌شود و رغبت مردم به اشیاء، تابع خواص و منافع آنها است. نظر مشهور فقهی این است که پول دارای مالیت است.

- پول بالاترین مالها است، زیرا می‌توان در برابر آن هر مالی را به چنگ آورد. در فقه نیز با آن همچون مال رفتار می‌شود و احکام مال را بر آن مترتب می‌داند. (حیدری، 1376: 42 و 31؛ نظر سید حسین شمس).

- پول مال است و حواله نیست. مال هم ممکن است کالا باشد و هم ممکن است پول باشد و به هر دو مال گفته می‌شود. چنانچه مقصود از مال معنی مصرفی آن باشد، کالا است و اگر مقصود از مال معنی تبادلی و معاوضه ای آن باشد، پول است (ایزد پناه، 20: 1375؛ نظر حاج شیخ محمد مهدی آصفی).

2-1-2 - تعریف اقتصادی پول

در مفهوم اقتصادی، پول واحدی برای اندازه‌گیری تولید اقتصادی و نیز واحدی برای ذخیره ارزش اقتصادی می‌باشد. پول رایج باید پنج ویژگی داشته باشد:

(1) مورد قبول عموم باشد.

(2) بادوام باشد.

(3) استفاده از آن آسان بوده و قابل تقسیم باشد.

(4) دارای ارزش ثابت باشد.

(5) تولید آن محدود باشد (دانشنامه‌ی آزاد اینترنتی ویکی پدیا - تعریف پول).

در تعریف پول (یا حجم پول در اقتصاد کلان) معمولاً گفته می‌شود که پول عبارتست از آن چیزی که در داد و ستد و مبادله مورد قبول عموم افراد جامعه باشد. بدین لحاظ تعریف رایج حجم پول در اقتصاد کلان بصورت زیر است (رحمانی، 207، 1385):

$$M = CU + DD$$

که در آن M حجم پول، CU اسکناس و مسکوک در دست مردم و DD سپرده‌های دیداری (سپرده‌های بانکی که با صدور چک قابل برداشت یا قابل انتقال به دیگران باشد) می‌باشد.

2-2 - تقسیم بندی شهید صدر (رحمه الله) و سرچشمه ارزش آنها:

2-2-1 - پول‌های تمام عیار معدنی طلا و نقره

در این نوع پول، واحد سنجش ارزش (واحد پول) مقدار خاصی از کالای خاصی است که طلا و نقره باشد و با نامهایی مانند دینار، درهم و پوند اعتبار و قرارداد شده است. درهم و دینار در اینجا عناوین مشیر هستند و اشاره به عیار پول که مقدار معینی از طلا و نقره است، دارند؛ سپس قانون واسطه مبادله یا پول در گردش را همان طلا و نقره در ابعاد و اندازه‌های گوناگون قرارداد و اعتبار کرده است. ماهیت پول در گردش در این دوره عین خارجی از جنس طلا و نقره به صورت مسکوک فلزی است و مالی دارای ماده فیزیکی از نوع عین حقیقی. زمانی که پول به شکل سکه‌های ضرب شده طلا و نقره در گردش بود، ماهیت فلزی آن را همگان تشخیص می‌دادند. تعیین میزان عیار و خالصی طلا و نقره آن هم بر عهده خبرگان طلا شناس بود. در این نظام که آن

را با نام نظام پول فلزی تمام عیار می‌شناسیم، ارزش پولی آن از ارزش جنسی‌اش سرچشمه می‌گرفت. مقدار نسبی ارزش طلا و نقره هم در تجارت تعیین و تثبیت می‌شد؛ اما برای آنکه به عنوان معیار قیمت‌ها به کار رود، وزن معینی از آن به عنوان واحد اندازه‌گیری تعیین شد. خالص‌ترین شکل آن، نظامی است که یک کشور، واحد پولی‌اش را برحسب طلا معین می‌کند. معنایش اینست که هر سکه طلا، آن مقدار طلا دارد. چنین سکه‌هایی می‌تواند به شمش طلا تبدیل شود و برعکس. بزرگترین منفعت نظام پایه طلا، ثبات و اطمینانی است که در فعالان اقتصادی و اعتبار دهندگان به علت عدم امکان انتشار آن مانند پول کاغذی پدید می‌آورد. در این نظام، پول در گردش عبارت است از سکه مضروب تمام عیار که به آن پول تمام عیار نقد هم گفته می‌شود. یک سکه ضرب شده در این نظام تمام وظایف پولی را، یعنی واحد سنجش ارزش، وسیله مبادله و وسیله ذخیره ارزش به انجام می‌رساند. تعیین مقدار عیار واحد پول در این نظام به وسیله قانون صورت می‌گیرد. در این نظام، واحد سنجش ارزش و وسیله مبادله بودن هر دو اعتباری و قراردادی است، زیرا هر دو را قانون تعریف و معین می‌کند. مقدار ارزش مبادله‌ای یا قدرت خرید این پول به ارزش جنسی یعنی ارزش مبادله‌ای ماده اولیه آن بر می‌گردد که ذاتی و حقیقی است. مثلی بودن و موزون بودن پول در این نظام واضح و روشن است. این پول با این جنس فلزی‌اش موضوع تمام احکام فقهی و حقوقی اسلام است و تمام آیات و روایاتی که در آنها مسئله‌ای از مسائل پولی بیان شده، درباره این نوع پول بوده است، زیرا پول رایج در شبه جزیره عربستان و حجاز آن روز دینار طلا و درهم نقره بود.

2-2-2 - پول‌های کاغذی نیابتی

پول‌های کاغذی نیابتی، سند موجودی طلا و نقره واقعی هستند و معامله با این برگه‌ها معامله با طلا و نقره واقعی است، بنا براین ماهیت و جنس این پول همان طلا و نقره حقیقی هستند و این کاغذها هر کدام سند و نماینده بخشی از موجودی طلا هستند.

2-2-3 - پول‌های کاغذی با تعهد باز پرداخت

شهید صدر (رحمه الله) این نوع پول را به دو صورت تصویر می‌کند:

الف) تعهد منبع صادر کننده این برگه‌ها مبنی بر پرداخت ارزش طلای آن، مجرد التزامی است که مستقل از آن منبع بوده و این برگه‌ها به جهت اعتبار آن منبع و وفای به تعهدش، ارزش مالی پیدا می‌کند.

ب) تعهد منبع صادر کننده این برگه‌ها مبنی بر پرداخت ارزش طلای آن، معنایش اشتغال ذمه آن منبع به اندازه ارزش طلای این برگه‌ها است. در این صورت این برگه‌ها فقط سند وثیقه آن بدهی هستند و ارزش اصلتی ندارند (صدر 1994 میلادی، ص 146-149). وی باور دارد فرق بین این دو صورت فراوان است زیرا براساس صورت دوم هر گاه خریدار به وسیله این برگه‌ها کالایی یا خدمتی را بخرد، در حقیقت به وسیله این برگه‌ها نخریده بلکه به وسیله دینی که در ذمه منبع صادر کننده مالک است، خرید را انجام داده است و این برگه‌ها فقط سند آن دین هستند (همان). در این صورت معامله با این برگه‌ها معامله با ارزش طلای این برگه‌ها است، از اینرو در معاملات صرف لازم است بین ثمن و مئمن تساوی برقرار باشد اما در صورت نخست، خرید و فروش به وسیله نفس این اوراق انجام می‌شود، نه به وسیله دینی که آن را مالک است. در این صورت معامله با این برگه‌ها معامله با طلا نیست و احکام صرف مانند تساوی ثمن و مئمن در اینجا واجب نیست. تحلیل جدید تا اینجا با تحلیل شهید صدر (رحمه الله) از ماهیت این نوع پول‌ها موافق و یکسان است. تمایز اساسی این دو تحلیل در نوع چهارم پول ظاهر شده و گسترش می‌یابد.

2-2-4 - پول‌های کاغذی معاف از پرداخت ارزش طلای مکتوب بر آنها

پس از رواج طلا و نقره در بین جوامع گوناگون، شاهد رواج وسیله دیگری به نام رسید پول تمام عیار و اسکناس‌هایی با صد درصد تعهد باز پرداخت طلا و نقره مکتوب بر روی این رسیدها و اسکناس‌ها بودیم. در اینکه آن اسکناس‌ها سند شمرده می‌شدند نه خود پول، اختلاف نظری در بین اندیشه‌وران اسلامی نیست (صدر، 1990م، ص 149/ دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، 1374، ص 38). با رواج این رسیدها مردم به تدریج به قابلیت تبدیل آن توجه نداشته و بصورت مستقل بعنوان وسیله مبادله به آن نگاه می‌کردند. تحلیل اینکه توجه نداشته و بصورت مستقل بعنوان وسیله مبادله به آن نگاه می‌کردند. تحلیل اینکه انجام می‌دادند، می‌تواند برای شناخت ماهیت اسکناس و پول الکترونیکی و سکه دیجیتالی (Bitcoin) 4 مهم و مؤثر باشد. یک تحلیل اینست که چون غرض مردم از پول خرید لباس، سوار شدن بر اتوبوس و تأمین مخارج عائله است، به این مسئله کاری ندارند که این اسکناس پشتوانه طلا دارد یا نه. آنها می‌خواهند با پول نیازمندی‌هایشان را برطرف سازند. به گفته ساموئلسون معنای حقیقی و ذات اصلی پول را پول کاغذی به خوبی نشان می‌دهد (ساموئلسون، 1961 میلادی، ج 1، ص 90). به باور وی، پول بعلت پول بودن مورد تقاضا است نه برای کالا بودن؛ نه بعلت خودش بلکه بعلت آنچه می‌تواند بخرد. ما نمی‌خواهیم خود پول را به طور مستقیم مصرف کنیم. ما آن را مصرف می‌کنیم، به این معنا که خود را از دست آن خلاص می‌کنیم. رمون بار باور دارد که پول در تقسیم بندی کالاهای اقتصادی مقام دیگری دارد. پول کالای مبادله است و کالای مصرفی نیست. به نظر وی کالای مصرفی این هدف را دارد که احتیاج را بصورت قطعی برآورده سازد؛ در نتیجه نابود شود، برعکس پول به مدت طولانی در جریان مصرف باقی می‌ماند (بار، ابی تا ص 315).

با این بیان‌ها می‌توان گفت غرض عرف از پول، برآورده شدن نیازمندی‌های پولی است، یعنی چیزی باشد که بتوان با آن ارزش تمام کالاها و خدمات را بیان کرد و در ازای کالا و خدمتی که ارائه می‌دهند، چیزی دریافت کنند که همگان آن را در ازای کالاها و خدمات مورد نیاز وی می‌پذیرند. نیز بتوانند مدتی آن را نگه دارند تا در آینده به مبادله بپردازند. از اینرو هر چیزی که بتواند به شکل بهتری این وظیفه‌ها را به انجام رساند، بیشتر مورد اقبال مردم واقع می‌شود. از اینجا بود که مردم وقتی دیدند می‌توانند با رسید پول همان کارهایی را انجام بدهند که با طلا و نقره مسکوک انجام می‌دادند، دیگر کاری به طلا و نقره نداشتند زیرا غرضشان از طلا و نقره مسکوک، خوردن و مصرف کردن آنها نبود، نیاز پولی‌شان با رسید هم انجام می‌شد. بانکداران از همین ویژگی و اینکه مردم هم زمان برای تبدیل به بانک مراجعه نمی‌کنند، استفاده کرده و رسیدهایی صادر کردند که بیش از ذخیره‌های صندوق‌ها بود؛ زیرا می‌دیدند مردم به تصور اینکه این رسیدها پشتش سکه است همان کاری را انجام می‌دادند که اگر سکه واقعی در دستشان بود. چون غرض مردم از پول، خوردن یا آشامیدن یا هرگونه استفاده کالایی نیست؛ بنابراین با تصور وجود سکه همان کاری را می‌توان انجام داد که با سکه واقعی انجام می‌شود.

پس از این مرحله دولتها به علت تأمین هزینه‌های نظامی و تأمین مالی کسر بودجه، راحت‌ترین راه برای کسب درآمد را در استفاده از انتشار پول اضافی بصورت اسکناس بدون تضمین پرداخت طلا و نقره آن دیدند (فریدمن، 1357، ص 29) آنها به تدریج فهمیدند بعلت ویژگی خاص پول که پیش از این به آن اشاره شد، می‌توانند قابلیت تبدیل را کاهش داده و سرانجام قطع کنند و هیچ مشکلی در امر پولی پیش نیاید. این امر باعث شد اسکناس که تا پیش از این فقط رسید طلا و نقره بود، خود به طور مستقل پول شود و عرف نگرش استقلالی به آن داشته باشد.

در نظام پولی جدید که طلا و نقره‌ای لازم نیست در خزانه باشد یا اگر هست رابطه‌اش با اسکناس قطع شده و اسکناس مستقل از طلا و نقره همان کار طلا و نقره مسکوک را انجام می‌دهد. پرسشی که باید پاسخ داده شود این است که آیا اسکناس اصالت پیدا کرده و خود پول است؟ یا صورت دیگری قابل تحلیل است؟

4 بیت کوین، نوعی پول دیجیتال بر پایه شبکه همتا به همتا، امضای دیجیتال و اثبات دانایی صفر است و به کاربران امکان می‌دهد که بدون هیچ واسطه‌ای انتقال پول غیرقابل بازگشت انجام دهند. بیت کوین امکان پرداخت‌های بسیار کم هزینه را فراهم می‌کند. شبکه بیت کوین سامانه کنترل کننده متمرکز ندارد و بوسیله هیچ ارگان یا نهاد دولتی اداره نمی‌شود. پیش از ابداع بیت کوین، نظام‌های مالی آنلاین برای امنیت به سامانه کنترل کننده مرکزی احتیاج داشتند. بیت کوین به نسبت پروژه‌های جدید و به شدت تحت توسعه است. به همین علت توسعه دهندگان آن به کاربران توصیه می‌کنند که به آن به عنوان نرم افزار آزمایشی نگاه کنند (روزنامه دنیای اقتصاد، 90/05/01، ش 2413، ص 28).

یکی از اشکالات مهم و مبنایی طرفداران نظریه قدرت خرید در پاسخ به پرسش پیشین این است که حقیقت پول را در حقیقت اسکناس جستجو می‌کنند. به باور اینها اسکناس عبارتست از چیزی که در آن به وسیله مرجعی معتبر، بصورت قدرت خرید، اعتبار مالیت و ارزش شده است و تمام حقیقت و هویت اسکناس، عبارتست از قدرت بر خرید و قدرت و توانایی بر رفع احتیاجات (موسوی بجنوردی 1372، ص 108-110).

طرفداران این نظریه با فرض اینکه اسکناس اصالت پیدا کرده و خود پول است، به این نتیجه رسیدند که اسکناس چیزی جز قدرت خرید نیست؛ زیرا جنس آن که کاغذ باشد قیمت و مصرف قابل اعتنایی ندارد و بر این اساس به نتیجه‌هایی رسیدند که برخی از اشکالاتش پیش از این طرح شد.

اما اگر به حقایقی مانند قوانین پولی کشورها و دیگر واقعیت‌های پولی، عرفی و شرعی نگاه دقیق‌تری بیندازیم، می‌بینیم می‌توانیم رویکرد تحلیلی دیگر و کاملتری از ماهیت پول کنونی داشته باشیم که ضمن اینکه جامع تمام حقایق نظریه‌های پیشین است، اشکال‌های وارد بر آن نظریه‌ها را نداشته، در تبیین حقایق موجود پولی، عرفی و شرعی قدرت توضیح دهنده بالاتری داشته باشد. این رویکرد تحلیلی می‌گوید براساس قوانین موجود پولی که پول در آنها تعریف و اعتبار شده می‌توان برای دوره کنونی و دوره آینده ماهیت پول را به شرح ذیل تحلیل کرد.

تا هنگامیکه پول به شکل سکه‌های طلا و نقره در جریان بود، ماهیت فلزی آن برای همگان قابل تشخیص بود و سکه شناس و صراف می‌توانست مقدار عیار طلا و نقره سکه‌ها را تشخیص دهد اما در تاریخ تکاملی پول به دوره‌ای می‌رسیم که دولتها بعلت تأمین هزینه‌های نظامی و تأمین مالی کسر بودجه، راحت‌ترین راه برای کسب درآمد را در استفاده از انتشار پول اضافی بصورت اسکناس بدون تضمین پرداخت طلا و نقره آن دیدند (فریدمن، 1375، ص 29). آنها به تدریج فهمیدند به علت ویژگی خاص پول می‌توانند قابلیت تبدیل را کاهش داده و سرانجام قطع کنند و هیچ مشکلی در امر پولی پیش نیاید. این امر به این امر انجامید که اسکناس تا پیش از این، فقط رسید طلا و نقره بود و در حقیقت رسید پول بود خود به طور مستقل پول شود و عرف نگرش استقلالی به آن داشته باشد. پس از این بود که پرسش‌هایی اساسی ذیل درباره ماهیت این پول مطرح شد:

- 1) آیا اسکناس اصالت پیدا کرده و خود پول است؟
- 2) ارزش این اسکناس از کجا می‌آید؟
- 3) اگر واحد ارزش در کشوری مقدار معینی طلا یا نقره که به شکل مسکوک جریان دارد، نباشد؛ پس واحد ارزش چیست؟
- 4) هنگامیکه گفته می‌شود فلان کالا 1000 ریال ارزش دارد، چه چیزی معرف هر یک از این ریال‌ها است؟
- پرسش‌ها به اینجا خاتمه نیافت بلکه با آمدن پول الکترونیکی که ماده فیزیکی محض و حتی کاغذ بی‌ارزش اسکناس را هم ندارد، پرسش‌های دیگری بر آن افزوده شد، مانند:
- 5) چرا و چگونه کالاها می‌توانند با اعداد و ارقام جایگزین شوند؟
- 6) چرا ماهیت پول دیگر فیزیکی نیست؟

3 - پیشینه و مبانی نظری

3-1 - پیشینه پژوهش

3-1-1 - پیشینه خارجی

بازار پول اسلامی امری است که به لحاظ نظری قابل تصور بوده و می‌توان با استفاده از ابزارها و سکوک کوتاه مدت، نسبت به تشکیل آن اقدام نمود، به لحاظ علمی و تجربی نیز در کشورهای مختلف (مانند ایران و مالزی) تشکیل شده و به فعالیت مشغول است. ساندر و گرنِت (2015)، بازار پول (money market) یکی از اصلی‌ترین اجزای نظام مالی متعارف به حساب آمده و کارکردهای اقتصادی بسیار مهمی دارد، این بازار امکان مبادلات کوتاه مدت بین ذی‌نفعان اقتصادی را فراهم نموده و سیاست گذار پولی نیز می‌تواند با ورود به این بازار به اعمال سیاست‌های مرتبط بپردازد.

تین (Tin, 2007)، به تحلیل عوامل موثر بر تقاضای احتیاطی پول در آمریکا مبتنی بر روش داده‌های تابلویی و اطلاعات ماهانه خانواده‌ها در سال 2001 میلادی پرداخته است.

بیسکاری و همکاران (Biscarri, 2010)، به تحلیل تکانه‌های ناشی از تقاضا و عرضه پول در اقتصاد آمریکا طی سال‌های 1970 - 2007 میلادی با تحلیل بیزین پارامترهای توابع عرضه و تقاضای پول و داده‌های فصلی پرداختند. نتایج تحقیق گویای آن است بر خلاف دیدگاه‌های متعارف درباره کنترل تکانه‌های ناشی از تقاضای پول از راه نرخ بهره، برای کنترل تکانه‌های پیش گفته باید رفتارهای متقاضیان پول درباره اجزای گوناگون تقاضای پول تحلیل شود. در حقیقت در مقاطع زمانی گوناگون، نرخ بهره نمی‌تواند بعنوان ابزاری جهت هدایت و کنترل تقاضای پول شمرده شود.

راگوب (Ragot, 2014)، به تحلیل آثار توزیع پول در جامعه در زمانی که اقتصاد با ساختار خانواده‌های غیر یکسان روبرو با شد پرداخته است. او در تحقیق خود با استفاده از الگوی خانوارهای غیر همگن به مقایسه تقاضای پول در ایتالیا و آمریکا در خانوارهای گوناگون پرداخته است.

3-1-2 - پیشینه داخلی

سعیدی (1388، ص 169)، نظام پولی و مالی یکی از مهمترین اجزای هر اقتصاد شمرده می‌شود. این نظام شامل شبکه‌ای از بازارهای مالی، مؤسسه‌ها، شرکتهای تجاری، خانوارها و دولت است که در آن نظام مشارکت داشته و عملیات بازار مالی را تنظیم می‌کنند. مؤسسه‌های مالی و پولی بعنوان واسطه‌گران این چرخه به آحاد مردم و شرکتهای و مؤسسه‌های دولتی و غیردولتی خدمات ارائه می‌دهند.

دهمرده و ایزدی (1388)، به بررسی تابع تقاضای پول در اقتصاد ایران طی سالهای 1350 الی 1387 به روش بردار خود رگرسیونی وقفه دار (Auto Regressive Distributed Lag) پرداخته‌اند، نتایج گویای آن می‌باشد که تولید ناخالص داخلی اثر مثبت بر تقاضای کل دارد اما تورم و نرخ ارز اثر منفی بر تقاضای پول دارند. در حقیقت تولید ناخالص داخلی بیانگر انگیزه احتیاطی و مبادلاتی برای تقاضای پول است و تورم و نرخ ارز، انگیزه‌های سفته بازانه برای تقاضای پول بوده‌اند.

نوفرستی (1390)، به تحلیل تاثیر ساختار جمعیتی بر تقاضای پول در اقتصاد ایران پرداخته است. در این تحقیق با پیوند دادن نظریه مصرف دوران زندگی آندو - مود گیلیانی و تابع تقاضای پول بامول و توپین، اثر تغییرات ساختار جمعیتی بر تقاضای پول با داده‌های 1338 - 1386 برای اقتصاد ایران و روش هم جمعی تحلیل شده است. نتایج گویای این است که افزایش نسبی جمعیت در گروه میانسال جامعه، تقاضا برای پول را افزایش می‌دهد، این در حالی است که افزایش در جمعیت پیر و جوان باعث افزایش تقاضای پول می‌شود.

خلیلی عراقی و همکاران (1392)، تابع تقاضای پول در اقتصاد ایران را با استفاده از روش تصحیح خطا و هم‌جمعی طی سال‌های 1350 - 1390 برآورد کرده‌اند. نتایج گویای آن است که با افزایش درآمد، تقاضا برای پول افزایش می‌یابد بگونه‌ای که یک درصد افزایش در تولید ناخالص داخلی، تقاضای پول را 1/82 درصد افزایش می‌دهد.

جمع‌بندی تحقیقات بالا گویای آنست که در مطالعات خارجی انجام شده انگیزه‌های جدیدی در تصریح تابع تقاضای پول احساس می‌شود. در ضمن به نقش خانوار در اثر گذاری و اثر پذیری بر تقاضای پول و متغیرهای کلان توجه شده است. در داخل کشور نیز مطالعاتی مرتبط با تقاضای پول، مبتنی بر دیدگاه‌های سنتی در تابع تقاضای پول است. لذا با بالا رفتن تقاضای پول و احساس نیاز به افزایش ورود پول به اقتصاد جوامع، نیاز به ایجاد تغییر و تحولاتی در نوع پول رواج یافته در جوامع ملموس و قابل درک می‌باشد که این امر باعث ایجاد تحولات در نحوه و نوع پولهای رایج در کشورهای مختلف شده که این تغییرات بصورت همسو و متاثر از هم شکل می‌گیرند.

3-2 - مبانی نظری

پول و انواع آن

با بررسی روند تکاملی پول، می توان پول را براساس چهار معیار طبقه بندی کرد.

- 1- براساس ماده اولیه
- 2- براساس مقام ناشر
- 3- براساس نقد و بدهی بودن پول
- 4- براساس ارزش پولی و ارزش کالایی پول

3 - 2 - 1 پول بصورت پول کالایی (Commodity Money):

خود دارای ارزش مصرفی بوده به عنوان پول در مبادلات تجاری مورد استفاده قرار می گرفتند که این امر دارای مشکلات و ایراداتی بود که با گذشت زمان جهت مرتفع نمودن مشکلات مذکور، از فلزات به عنوان پول استفاده گردید. زیرا؛

- ✓ اولاً از دوام بیشتری نسبت به سایر کالاها برخوردار بودند،
- ✓ ثانیاً قابلیت تقسیم پذیری بیشتری داشتند
- ✓ ثالثاً حمل و نقل آنها آسان تر و کم هزینه تر بود

ورود سکه به چرخه تکاملی پول: بعد از فلزات، سکه های فلزی با وزن و مهر و نشان خاص خود به عنوان پول و معیار جهت سنجش ارزش کالا و خدمات و همچنین کالای مرجع در مبادلات مورد استفاده گردید که یکی از دلایل استفاده از سکه های فلزی این بود که فلز بعنوان وسیله توزین به طور دائمی و در همه جا در اختیار همگان نبود و امکان تقلب وجود داشت. بنابراین فلزات به واحدهای کوچک و با وزن مساوی تقسیم و یک قدرت مورد اعتماد مردم؛ دولت مهر می زد تا وزن و اعتبار خاص سکه فلزی قابل شناسایی باشد، به این ترتیب، ضرب سکه به عنوان پول رایج شد.

بعد از رواج این سکه ها، سکه بعنوان «وسیله مبادله» و پول در مقابل ارزش کالایی آن استفاده شد. چرا که مردم به سبب این اندک سکه و یا مقدار دقیق مس و یا فلز مصرف شده در آن توجه نمی کردند. آنها به خود سکه، اعتبار قانونی و قدرت خرید توجه داشتند و در واقع ارزش این نوع سکه ها بعنوان پول از ارزش ماده اولیه آنها در مصارف غیر پولی بیشتر بود. از بین فلزات، سکه های طلا و نقره به دلیل ویژگی های خاص آنها مقبولیت بیشتری پیدا کردند و به عنوان پول رایج شدند. زیرا؛

- ✓ طلا یا نقره مقبول عموم جهانیان.
- ✓ خواص شیمیایی آنها با عیار مساوی در همه جا یکسان است.
- ✓ پردوام
- ✓ با قابلیت تورق زیاد؛ با تقسیم به قطعات کوچکتر مانند الماس ارزش ذاتی خود را حفظ.
- ✓ هزینه حمل و نقل کمتر و
- ✓ هزینه های استفاده از نظام پولی طلا و نقره در انجام مبادلات:
- ✓ خطر سرقت،
- ✓ هزینه حمل و نقل برای انجام پرداختها،

- ✓ خراش دادن و تقلب در عیار مسکوکات،
- ✓ هزینه چشم‌پوشی جامعه از مصارف زینتی و آرایشی
- ✓ و دیگر نارسائی‌ها ،
- ✓ پس از رواج طلا و نقره به عنوان پول، رسید پول تمام عیار و اسکناس‌های با صد درصد تعهد بازپرداخت بر حسب طلا و نقره رواج؛ که حاکی از ارزش طلا و نقره بعنوان پول.
- ✓ مردم نسبت به تضمین بازپرداخت رسیده‌ها و اسکناس‌ها بر حسب طلا و نقره آگاهی و در هنگام معامله با آنها، در واقع طلا و نقره در تعهد این سندها را معامله.
- ✓ بنابراین، در این مرحله رسیده‌های مزبور «پول تمام عیار بدهی» (به دلیل طلا و نقره در تعهد)
- ✓ به تدریج، مردم حساسیت خود را نسبت به قابلیت تبدیل آنها به طلا و نقره از دست دادند و صرف نظر از پشتوانه آنها (طلا و نقره) مستقلاً به این رسیده‌ها به عنوان وسیله مبادله نگاه.
- ✓ در این مرحله، خود این رسیده‌ها تبدیل به پول شده و «پول اعتباری نقد» ایجاد گردید.
- ✓ در واقع با رواج این رسیده‌ها، ارزش آن بعنوان پول فراتر از ارزش ماده اولیه‌اش .
- ✓ به تدریج ارزش پولی سکه‌ها نسبت به ارزش کالایی بالاتر - «سکه‌های اعتباری یا دلالتی» پدید. **Token money**
- ✓ در مرحله نهایی، بنابر دلایلی، با قطع کامل رابطه حقوقی بین این نوع پول اعم از سکه یا اسکناس با طلا و نقره پشتوانه آن، «پول اعتباری محض».

دو اشکال پول کاغذی و سکه‌ها:

- ✓ اولاً به راحتی مورد دستبرد قرار می‌گرفتند.
 - ✓ ثانیاً در مبادلات در حجم بالا، بسیار حجیم و هزینه‌های حمل و نقل بالایی را بر افراد تحمیل می‌کرد.
- جهت رفع این مشکل، راهکارهایی توسط بانکداری مدرن ارائه گردید، برای مثال با ابداع چک و ورود آن به چرخه اقتصاد و تجارت، قدم موفق‌تری در این زمینه برداشته شد.
- چک: ابزار پرداختی است که انجام مبادلات را بدون حمل و نقل پول میسر می‌سازد و باعث جلوگیری از حمل پول در حجم بالا، در انجام معاملاتی که نیاز به مبالغ بالای پول دارند می‌شود. هزینه‌های حمل و نقل بالا و وجود مخاطراتی که در امر جابجایی و انتقالات پول وجود دارد دلیلی محکم برای وجود چک در امر تجارت می‌باشد، همچنین ابداع چک موجب بهبودی اساسی در کارایی نظام پرداختها شد. پس از گذشت مدتی از ورود چک به چرخه تجارت و اقتصاد، مشخص گردید استفاده از چک بجای حجم بالای پول علیرغم همه محاسنی که داشت به نوبه خود دارای ایرادات و کاستی‌هایی نیز بود که در بین آنها دو مشکل اساسی وجود دارد:

✓ اول، گرفتن چک از جایی برای جای دیگر زمان بر است،

✓ دوم اینکه کار با چک هزینه بر است. بطور مثال تخمین زده می شود که سالانه بیش از 5 میلیارد دلار برای عمل نمودن تمامی چکهای نوشته شده در ایالات متحده هزینه.

با توسعه رایانه و پیشرفت تکنولوژی در اواخر هزاره دوم میلادی، ارتباطات از راه دور، راه بهتری برای سازماندهی سیستم پرداختها ابداع شد. در این شیوه، سیستم کاغذی برچیده و با تبدیل کامل آن به آنچه بعنوان ابزارهای پرداخت الکترونیک (EMOP) شناخته شده است، انجام پرداختها با استفاده از ارتباطات از راه دور الکترونیکی میسر گردید. گرچه ابزارهای پرداخت الکترونیک سالیان متمادی وجود دارند، اما امروزه هنوز هم بطور گسترده شناخته نشده اند و تمامی مردم از مزایا و شرایط وجود آنها با خبر نیستند، بطور مثال، خزانه داری فدرال آمریکا یک سیستم ارتباط از راه دور «فدوایر» Fed wire می باشد که به مؤسسات مالی که در خزانه داری فدرال حساب دارند این اجازه را می دهد تا بتوانند بدون استفاده از چک برای یکدیگر وجوه ارسال کنند. اطاق تسویه پرداخت بین بانکی (CHIPS) Clearing House Inter bank Payment System و مرکز جهانی انتقال های مالی Society for world wide Inter-ele-communications financial Transfer، ارتباطات از راه دور، (SWIFT) سیستم های خصوصی ابزارهای پرداخت الکترونیکی، برای ارسال وجوه بین بانکها به طور بین المللی استفاده می شوند.

انتقال های الکترونیکی با مقادیر کمتر توسط اطاق های تسویه خودکار (ACHS) Automatic Clearing Houses . برای شرکتها، پرداخت حقوق به کارکنانشان به صورت الکترونیکی و یا به طور مستقیم به حساب بانکی آنها با استفاده از یک سیستم ACH، متداول است. خانوارها قادرند که صورت حسابهای خود را با تلفن و با استفاده از ACH پرداخت نمایند.

✓ مهمترین ویژگی های سیستم های جدید در مقابل سیستم های سنتی عبارتند از؛

✓ امنیت،

✓ سرعت،

✓ سهولت،

✓ و هزینه کم .

توسعه تکنولوژی رایانه ارزان به مفهوم ورود به عصر جدیدی از یک تحول جهانی در سیستم پرداختها. این تحول با پیدایش پول الکترونیک همراه بود.

پول الکترونیک (e- money) Electronic money : پولی است که بطور الکترونیکی ذخیره می شود و نیاز به جابجایی و حمل پول فیزیکی ندارد. اشکال گوناگون پول الکترونیک:

1- کارتهای اعتباری Credit card

برای خرید کالا و خدمات استفاده. دارندگان این کارتها می توانند تنها بخشی از کل مبلغ استفاده شده را بپردازند و مابقی بدهی خود را بصورت اقساطی چند ماه پرداخت.

2- کارتهای بدهی Debit cards

مثل کارتهای اعتباری، مصرف کنندگان کالاها را با انتقال الکترونیکی وجوه، مستقیماً از حسابهای بانکی شان به حساب یک فروشگاه خریداری کنند. اغلب بانکها و شرکتها مثل ویزا و مستر کارت، کارتهای بدهی منتشر و کارتهای مربوط به خودپردازها معمولاً می توانند بعنوان کارت بدهی عمل کند.

3- کارت ذخیره ارزش Stored - value card

کارت ذخیره ارزش نیز همانند کارتهای اعتباری و بدهی است، تفاوتش اینست که دارای مقدار ثابتی از نقدینه الکترونیکی (digital Cash) است و یا عبارتی مقدار ثابتی قابل شارژ است و بیش از مقدار مشخص نمی توان از آن استفاده کرد. ساده ترین شکل کارتهای ذخیره ارزش، در ازا مبلغ مشخص وجه قابل خریداری است و مصرف کننده می تواند آن را خرج کند. کارتهای ذخیره ارزش پیچیده تر بعنوان کارتهای هوشمند Smart card دارند. این کارتها دارای تراشه الکترونیکی هستند) مثل عابر بانکهای رواج یافته امروزی در کشورمان (و می توانند با برداشت از حساب بانکی دارندگان آنها در هر زمانی که نیاز باشد با نقدینه الکترونیکی مجدداً پر شوند. کارتهای هوشمند را می توان حتی با دستگاههای خود پرداز و یا رایانه های شخصی یا تلفن های با تجهیزات مخصوص پر و یا تأمین اعتبار کرد. بطور مثال، کارتهای ذخیره ارزش اکنون در کشورهایی مانند استرالیا، کانادا، شیلی، کلمبیا، دانمارک، فرانسه، ایتالیا، پرتغال، سنگاپور، اسپانیا، تایوان و انگلیس با برنامه های گسترده طراحی و نسبت به کشور آمریکا رواج بیشتری دارند. یکی از موفق ترین برنامه ها، توسط شرکت ماندکس Mondex لندن به طور آزمایشی در سوئد در انگلیس در جولای 1995 اجرا شد.

4- نقدینه الکترونیکی Electronic Cash - (e- Cash)

نوعی از پول الکترونیکی که می تواند در اینترنت برای خرید کالاها یا خدمات به کار رود. یک مصرف کننده می تواند نقدینه الکترونیکی را با بازکردن یک حساب در یک بانک متصل به اینترنت ایجاد کند و سپس نقدینه الکترونیکی را به رایانه شخصی خود منتقل نماید. مصرف کننده ای که قصد خرید کالا یا خدمتی را با نقدینه الکترونیکی دارد در یک فروشگاه اینترنتی به جستجو و گزینه خرید را برای یک مورد خاص انتخاب می کند. در این شرایط نقدینه الکترونیکی بطور اتوماتیک از رایانه وی به حساب فروشگاه منتقل. در ابتدا نقدینه الکترونیکی توسط یک شرکت هلندی «پول دیجیتالی» Digital cash مورد استفاده قرار گرفت.

5- چکهای الکترونیکی (Electronic Checks)

صورت حسابها از طریق اینترنت و بدون استفاده از چکهای کاغذی، پرداخت می گردند. کاربر توسط رایانه شخصی چیزی معادل چک نوشته و چک الکترونیکی را به فرد دیگری که وی نیز در نهایت چک را به بانک خود می فرستد، انتقال می دهد. به محض اینکه بانک دریافت کننده تصدیق کند که چک الکترونیکی معتبر بوده و مورد تأیید فرستنده می باشد، پول از حساب بانکی فرستنده به حساب بانکی دریافت کننده واریز می گردد و از آنجا که تمام مراحل به صورت الکترونیکی انجام، از چکهای کاغذی ارزانتر و راحت تر انجام می شود. کارشناسان تخمین می زنند هزینه استفاده از چک الکترونیکی کمتر از یک سوم هزینه انجام یک معامله از طریق چک کاغذی می باشد.

❖ در اینجا این سوال پیش می آید که آیا جامعه در حال حرکت بسوی یک اقتصاد بدون پول نقد کاغذی Cashless می باشد؟

با توجه به امتیازات پول الکترونیکی تصور می شود جامعه به سرعت در حال حرکت به سمت یک اقتصاد بدون نگهداری پول نقد می باشد که در آن همه پرداختها بصورت الکترونیکی انجام شوند و از پول نقد کمترین استفاده را داشته باشند.

❖ سوال دیگری که در این زمینه پیش می آید این است که چرا علیرغم مزایای موجود، حرکت به سمت یک جامعه بدون پول بسیار کند شده است؟

الف- استفاده از رایانه، برپا کردن دستگاه کارت خوانی و شبکه‌های ارتباطاتی دوربرد لازم برای متداول کردن پول الکترونیکی بعنوان نوعی از پرداخت، گران است.

ب- چکهای کاغذی این امتیاز را دارند که برگ رسید را فراهم کنند، چیزی که بسیاری از مصرف‌کننده‌ها از آن صرف نظر نمی‌کنند.

ج- نقد کردن یک چک و برداشت پول از حساب صادرکننده چک به چند روزی وقت احتیاج؛ نویسنده چک در این حین می‌تواند از وجوه خود عایدی بهره کسب و از آنجائی که پرداختهای الکترونیکی فوری هستند این امکان برای مصرف‌کننده از بین می‌رود.

د- وسایل الکترونیکی پرداخت هنوز با مسائل و مشکلات مربوط به سیستم امنیتی مواجه هستند برای مثال در سال 1995 یک برنامه‌نویس روسی به رایانه‌های سیتی بانک دسترسی پیدا کرد و این امر بی اعتمادی مردم و مشتریان بانکها را به دنبال خواهد داشت که باعث کند شدن حرکت به سمت یک جامعه بدون پول می‌گردد.

3-2-2- معیار دوم: براساس مقام ناشر

پول اعتباری از لحاظ مقام ناشر به دو دسته کلی تقسیم:

1). پول اعتباری که توسط دولت به جریان گذاشته می‌شود و بر چهار نوع است:

اول: پول دلالتی (token money):

پول اعتباری نقد- ارزش آن به عنوان پول، بیشتر از ارزش آن بعنوان کالا.

دوم: اسکناس منتشره توسط بانک مرکزی:

این پول که در واقع نوعی اوراق بدهی، همان اسکناس‌های در جریان که توسط بانکهای مرکزی کشورها انتشار و بدهی بانک مرکزی به سایر بخش‌های اقتصادی.

سوم: اوراق بدهی انتشار یافته توسط دولت:

این اوراق در شرایط بحرانی و موارد نیاز به مساعدت عمومی، توسط دولت منتشر و متضمن مبلغ معینی بدهی می‌باشند. این اوراق دولتی برخلاف اوراق قرضه متداول، دارای بهره نیستند.

چهارم: پول نظامی (Military currency)

از جمله اقداماتی که اشغالگران در زمان جنگ در کشورهای تحت اشغال انجام، پول نظامی. آمریکایی‌ها دو نوع پول نظامی به نام‌های پول اشغال (Occupation currency) و پول جلودار (Spearhead)، در کشورهای تحت اشغال، به جریان انداختند.

پول اشغال، در ایتالیا رایج.

2). پول اعتباری که توسط بانکها و مؤسسات مالی غیربانکی به جریان گذاشته و بر دو قسم است:

اول: اوراق بدهی بانکها:

حواله‌هایی که به صورت چک بانکی یا چک تضمینی یا حواله بانکی از بانکی به عهده خود، یا بانک دیگر صادر، و این اوراق، یک نوع پول اعتباری بدهی، و دلالت بر بدهی یک بانک دیگر دارد.

دوم: سپرده‌های دیداری:

عبارت از بدهی بانکها به افراد که در دفاتر بانک به حساب افراد، ثبت شده،

3-2-3- معیار سوم: براساس نقد و بدهی بودن

الف) پول نقد

پولی که ارزش اعتباری آن در یک شیء خارجی عینیت یافته و همان چیز ارزش مبادله‌ای را حمل.

ب) پول بدهی

پولی که ارزش اعتباری آن در یک شیء خارج عینیت نمی‌یابد؛ بعبارت دیگر، این پول:
✓ اولاً؛ یک تعهد پرداخت به عهده امضا کننده یا ناشر رسیده‌های آن، این نوع پول تعهد ذمی.

✓ ثانیاً؛ مردم به هنگام معامله با این پول، نسبت به قابلیت تبدیل آن غفلت ندارند،

مثال: سپرده‌های دیداری که توسط بانکها ایجاد و چکهای صادره براساس این نوع سپرده‌ها، هر چند هم که عمومیت یابند، باز هم حاکی از بدهی بانکها بوده و پول محسوب نمی‌شوند، بلکه رسید هستند و پول در واقع سپرده‌ها یا بدهی بانکهاست. به چنین پولی، «پول تحریری» گفته می‌شود.

3-2-4- معیار چهارم: براساس مقایسه بین ارزش مبادله‌ای پول و ارزش ماده اولیه آن:

دو نوع تمام عیار و اعتباری تقسیم:

- در پول تمام عیار، ارزش پول بعنوان پول با ارزش ماده اولیه آن یکسان است؛
- در پول اعتباری، ارزش پول بعنوان پول بیش از ارزش ماده اولیه آن است.
- در وضعیتی که ارزش ماده اولیه پول تقریباً صفر باشد، پول «اعتباری محض».

3-3- جایگاه اسکناس در این تحلیل

اسکناس پیشتر سند پول بود، اکنون هم در نظر مردم و هم از حیث قانونی عنوان پول برآن اطلاق می‌شود اما از نگاه کارشناسانه باید گفت ریال‌های مکتوب بر آن پول است. تا پیش از این حواله و رسید پول بود، اکنون ظرف اعتباری است که ریالی غیر فیزیکی روی آن ثبت شده است. در دورانی که ریال، دلار و پوند به صورت سکه طلا و نقره بودند آنها را درون کیسه‌هایی قرار می‌دادند. کیسه‌ها را در اندازه‌های گوناگون می‌دوختند و در هر یک از آنها تعداد معینی سکه قرار می‌دادند. نوعاً هر یک از کیسه‌ها معلوم بود که چه تعداد سکه در آن جا می‌گیرد. اکنون که ریال، دلار و پوند ذات غیر فیزیکی هستند دیگر نیازی به آن کیسه‌ها نیست زیرا این پول جسم فیزیکی ندارد، ذات اعتباری دارد. این ذات اعتباری را دیگر نمی‌توان داخل کیسه ریخت بلکه می‌توان آن را در جایی ثبت کرد. یکی از جاهایی که تاکنون ریال‌هایی که باید منتشر شود، روی آن ثبت می‌شود اسکناس است. در این صورت، اسکناس ظرف پول است نه خود پول. در حقیقت، ریال، دلار و پوندی که روی آن ثبت می‌باشد، پول است. همانگونه که در علم معانی و بیان به علت علاقه‌هایی که بین اشیا وجود دارد نام یکی بر دیگری اطلاق می‌شود، در اینجا هم به علت همان علاقه ظرف و مطروف عنوان مطروف که پول است بر ظرف اطلاق می‌شود و به اسکناس، حساب جاری و کارت پلاستیکی هم پول می‌گویند. اسکناس وسیله پرداخت هم است. تسهیلاتی مانند شماره‌گذاری، طراحی خاص و انتخاب کاغذ ویژه برای جلوگیری از تقلب است و نیز برای اینکه نشان دهد این پول از طرف دولت منتشر شده و سندی حکومتی است.

3-4- حساب جاری و بیت‌های دیجیتالی (بانکداری الکترونیک)

حساب جاری و کارت پلاستیکی (E - CASH) ظرفها و جاهای دیگری هستند که پول در آنها ثبت می‌شود. پرداخت پول از حساب جاری به وسیله چک و کارتهای دارای حافظه الکترونیکی که با عناوین Debit Card و Charg Card و Credit Card شناخته می‌شود می‌شود، صورت می‌گیرد. بعلت همین ماهیت غیر فیزیکی پول است که پول الکترونیکی 5 می‌تواند

5 شاید بتوان گفت پول اکنون یک data است و برای همین قابلیت انتقال الکترونیکی پیدا کرده است. برخلاف کالا که چون فیزیکی است باید حمل شود تا در دسترس مصرف کننده قرار گیرد.

جایگزین تمام پول‌های گذشته شود و به دنبال خودش بانکداری الکترونیکی و تجارت الکترونیکی را به ارمغان آورده و اقتصاد تولید انبوه را به پیش ببرد.

3-5 - پیش بینی نسل آینده پول

براساس تحلیل مال اعتباری از ماهیت پول می‌توان این دوره را اینگونه تحلیل کرد که در آن، ارزش واحد پول براساس ارزش مال با ارزش دیگر تعریف نمی‌شود، بلکه ارزش مبادله‌ای و قدرت خرید واحد پول بطور مستقیم برای آن جعل و اعتبار می‌شود. به این صورت که ابتدا ذاتی نا معین بعنوان واحد پول در نظر گرفته شده، نامگذاری می‌شود به طور مثال کوثر، آنگاه قانون تعیین می‌کند که این واحد پول چه مقدار از سبد کالاها و خدمات را بخرد. سرانجام با توجه به حجم تولید ملی واقعی و قیمت گذاری آن براساس واحد پولی جدید و با توجه به سرعت گردش پول، مقدار و حجم پول در گردش تعیین می‌شود. در اینصورت هم، قانون جعل مال کرده است نه جعل مالیت صرف. مالیت و قدرت خرید پول در اینجا نیز تبعی است. در اینجا می‌توان بین آن قدرت خریدی که با تعریف قانون وصف لازم ذات شده و بدون تعریف مجدد قانون یا عملکرد حاکمیت قابل تغییر نیست و بین قدرت خریدی که به علت حضور و انتشار خارجی این پول در اثر کم یابی برایش پیدا می‌شود، تفکیک کرد، «ماهیت و جنس این پول، ذات اعتباری محض است». مخلوق جدیدی است که قانون آن را پدید آورده و برایش نامی هم انتخاب می‌کند.

با توجه به شرایط حاکم بر زندگی‌های امروزی و پیشرفت‌های حاصل در زمینه تکنولوژی که شاهد آن هستیم و همچنین با اذعان به این امر که جهان هزاره سوم در زمینه الکترونیک و انفورماتیک رشد چشمگیری داشته و این رشد و ترقی با سرعت زیادی روبه افزایش می‌باشد لذا پیش بینی می‌گردد در آینده‌ای نه چندان دور پول الکترونیک جایگزین (پول مجازی) پول رایج امروزی شود و حجم بالایی از مبادلات را به خود اختصاص داده و دیگر شاهد حمل پول فیزیکی بصورت مسکوک و اسکناس با این حجمی که امروزه هستیم، نباشیم.

4 - نتیجه گیری

پس از مطالعه و مروری بر تحقیقات پیشین انجام شده در زمینه پول و چرخه تحولات آن به بررسی تعاریف و جایگاه پول از نظر اقتصادی و فقهی در تاریخ تحولات و تکاملی پول پس از بروز مشکلات در زمینه مبادلات کالا به کالا و پایاپای به مرحله‌ای رسیدیم که مصرف کنندگان و تولید کنندگان از طریق روش مذکور قادر به برطرف نمودن نیازهای خود در بازارهای تبادل کالاها نبودند و احساس نیاز به وجود کالا و یا متاعی بعنوان مرجع جهت ارزش گذاری بر روی کالاها اولین قدم در ایجاد پول برداشته شد، در ابتدا کالاهای خاصی مانند نمک و یا فلزات بعنوان کالای مرجع قرار داده شدند که با توجه به پیشرفت روابط اجتماعی و انسانی این روش نیز خود دارای نقایصی بود که با مرور زمان و شناخت بهتر نیازها و امکانات جهت ارزش گذاری کالاها از فلزات گرانبها مانند طلا و نقره استفاده شده که پیشرفت تمدن بشری باعث ایجاد نیاز به ضرب مسکوک گردید، سکه‌های ضرب شده علاوه بر ارزش اقتصادی به گونه‌ای تملک سیاسی نیز داشتند و با حک شدن تصاویر و تمثال‌های خاصی بعنوان نماد فرهنگها و حکومت‌های مختلف نیز در تجارت مورد استفاده قرار می‌گرفتند. نیاز به حجم بالای پول در تجارت دولتها و همچنین وجود مشکلات خاص در جابجایی مسکوک باعث شد رسیده‌های کاغذی و اعتباری وارد چرخه پول شدند که این رسیده‌ها بعدها در مسیر تکامل پول به اسکناس تبدیل شدند. اسکناس که تا پیش از این رسیده و حواله پول طلا و نقره بود، عرف نگرش استقلالی به آن پیدا کرد و در ادامه با پیشرفت فناوری به نسخه الکترونیکی و دیجیتالی اسکناس و سکه رسیدیم که بی ماده فیزیکی محض هستند.

در نهایت در اقتصاد امروزی و با توجه به شرایط حاکم بر اقتصاد و تجارت جهانی و همچنین با اذعان به پیشرفت‌های حاصل در زمینه فن آوری، تجارت الکترونیک و به مقتضای آن پول الکترونیک در مبادلات اقتصادی و تجاری داخلی و بین المللی

حرف اول را می‌زند و پول الکترونیک آخرین نسخه از مسیر تحولات پول می‌باشد که در مبادلات کلان نقش بسزایی را ایفا می‌کند و از امنیت و دقت بالاتری نسبت به نسل‌های قبلی پول برخوردار می‌باشد.

5 - پیشنهادات

با توجه به اینکه جهان هزاره سوم با سرعت بالایی بسوی پیشرفت و ترقی در حرکت می‌باشد و تجارت جهانی از این قاعده مستثنی نبوده و همراه با فن‌آوری روز دنیا رو به پیشرفت می‌باشد و در این پیشرفت تجارت الکترونیک با جایگزینی فن‌آوری الکترونیک و پول الکترونیک در زمینه پولی و مالی از نقش بسزایی برخوردار می‌باشد لذا پیشنهاد می‌گردد محققین آتی در تحقیقات خود به مبانی تجارت الکترونیک و پول الکترونیک بپردازند و در این زمینه با ارائه تحقیقات و پژوهش‌های علمی به ایجاد علم از طریق ارائه راهکارها و مدل‌هایی دست یابند و نیازهای داخلی را از این طریق برطرف نمایند بطوری که به عنوان صادر کننده این فن‌آوری به بازارهای جهانی پول باشیم. با آرزوی پیشرفت و توفیقات روز افزون در این زمینه.

منابع و مآخذ

منابع فارسی

1. ابراهیمی سالاری و سید حسینی ، بررسی فقهی وقف پول و آثار اقتصادی آن (با تاکید بر فقر و اشتغال)، دو فصلنامه دانشنامه حقوق اقتصادی، دوره جدید، سال نوزدهم (دانش و توسعه سابق) شماره 1 ، بهار و تابستان 1391.
2. ایزد پناه، عبدالرضا، 1378 (نقش بانک توسعه ی اسلامی در بهره وری موقوفات) وقف میراث جاویدان ، سال هفتم ، شماره 27.
3. بار، رمون؛ اقتصاد سیاسی؛ ترجمه دکتر منوچهر فرهنگ؛ تهران :سروش، 1367.
4. پایگاه اینترنتی ویکی پدیا ؛ تعریف پول ، <http://fa.wikipedia.org/wiki>.
5. توسلی، محمداسماعیل ، بررسی و نقد نظریات برخی از اندیشمندان اسلامی درباره ماهیت پول ، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، س 5، ش 19، 1384.
6. توسلی، محمداسماعیل، تحلیل ماهیت پول، فصل نامه پژوهشی اقتصاد اسلامی /سال دوازدهم/ شماره 48/ زمستان 1391.
7. خلیلی عراقی، منصور ،حسین عباسی نژاد و یزدان گودرزی فراهانی؛ « برآورد تابع تقاضای پول در ایران با رویکرد مدل های تصحیح خطا و هم جمعی »، اقتصاد پولی، مالی، ش 26، 1392.
8. دفتر همکاری حوزه و دانشگاه؛ پول در اقتصاد اسلامی؛ تهران :سمت، 1.
9. دهمرده، نظر و حمیدرضا ایزدی؛ « بررسی تابع تقاضای پول در ایران »، پژوهشنامه اقتصادی، ش 33، 1388.
10. سعیدی، پرویز؛ « ارزیابی نقش تسهیلات شبکه بانکی در رشد اقتصادی »؛ پژوهشنامه اقتصادی، ش 6، 1388.
11. صدر، سید محمد باقر؛ اقتصاد نا؛ مشهد :مکتب الاعلام الاسلامی، 1357.
12. فریدمن، میلتن؛ اقتصاد مکتب پولی ؛ ترجمه مهدی تقوی و حسن مدرکیان ، تهران : مرکز آموزش مدیریت دولتی، 1375.
13. موسوی بجنوردی، سیدمحمد، نظرخواهی از فقها پیرامون مسائل فقهی و حقوقی ناشی از کاهش ارزش پول، مجله رهنمون، ش 1372، 6.
14. هاشمی شاهرودی، سید محمود، احکام فقهی کاهش ارزش پول، مجله فقه اهل بیت، ش 2، 1374.
15. نوفرستی ، محمد؛ « تحولات جمعیتی و تقاضا برای پول در ایران »؛ روند پژوهش های اقتصادی ، س 19، ش 58، 1390.

منابع لاتین

دومین کنفرانس ملی حسابداری-مدیریت و اقتصاد با رویکرد اشتغال پایدار و نقش آن در رشد صنعت
و اقتصاد
۱۳۹۶

2nd

AMEM 2018

The second National Conference Accounting - Management and Economy

16. Becker, Gray S ; A Theory of Marriage : Part I” Journal of Political Economy, 81(4) ,1973 .
17. Ragot, Xavier; “ The case for a financial approach to money demand” ; Jornal of Monetary Economics, 62 , 2014 .
18. Saunders, A. and Cornett, M.; **Financial Markets and Institutions**; 6th edition, Princeton: Business and Economics, 2015. p .12.
19. Tin, Jan; “ An empirical examination of the inventory theoretic model of precautionary money demand”;Economics Letters, 99 , 2008 .

